

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ДИТИНИ НА ОСВІТУ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 3(22), с. 249–252

Аналізується система універсальних міжнародно-правових актів щодо захисту права дитини на освіту, зокрема дітей з особливими потребами. Досліджується проблема протидії дискримінації дітей в галузі освіти. Наводяться шляхи оптимізації системи міжнародно-правового захисту права дитини на освіту.

Актуальність проблеми захисту прав дитини полягає у тому, що, по-суті, дитина сама неспроможна захистити свої права, не знаючи їх належним чином, не знаючи механізму їх реалізації, не отримавши належної освіти.

Більшість вітчизняних і зарубіжних учених особливо підкреслюють належність дитини до найменш захищених категорій населення, особливо зважаючи на неможливість дитини самостійно реалізувати весь обсяг соціально-економічних прав, у тому числі права на освіту [5]. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на основні верстви, які реалізують право на освіту, тобто на дітей, молодь.

У цілому проблема правового забезпечення права дитини на освіту (а також взагалі права на освіту) існує давно, проте своє виявлення як рівне право всіх людей вперше вона отримала в Загальній декларації прав людини, що була проголошена 10 грудня 1948 р. У ст. 26 Декларації зазначено [1]:

- Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта має бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.
- Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток особистості і збільшення поваги до прав людини та основних свобод. Освіта має сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами, сприяти діяльності

Організації Об'єднаних Націй щодо підтримання миру.

- Батьки мають пріоритетне право у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

А в Міжнародному Пакті про економічні, соціальні і культурні права визначено механізм реалізації цього права (ст. 13): права людини у сфері освіти не тільки декларуються, держави зобов'язуються поважати і забезпечувати їх. Також встановлено, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків, а також законних опікунів обирати для своїх дітей не тільки запроваджені державними властями школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог щодо освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечувати релігійне та моральне виховання дітей відповідно до власних переконань [4].

Наведені вище норми в тому чи іншому вигляді містяться також в Європейській конвенції з прав людини (1950), Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права (1966), Конвенції про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти (1960), Всесвітній декларації про освіту для всіх (1990), а також у Конвенції СНД про права та основні свободи людини та в багатьох інших документах.

Наведемо основні ознаки права на освіту:

- право на освіту має загальний характер і є рівним, тобто належить кожній людині від народження і не може бути довільно обмежено чи вилучено;
- воно є невід'ємним — його не можна передати чи успадкувати;

- має безстроковий характер — отримавши міжнародно-правову та конституційну форму закріплення, воно існує постійно;
- воно діє безпосередньо, незалежно від інших юридичних умов та не припиняється після реалізації;
- воно забезпечується і гарантується державою;
- кожна дитина (його батьки або інші законні представники) мають право самостійно обирати навчальний заклад;
- кожен у процесі навчання має право шукати будь-яку інформацію та вільно висловлювати свої думки і переконання.

Розвиток дитини забезпечується здійсненням її права на освіту, яке проголошено у зазначених вище міжнародних актах. Але основним міжнародним документом з цього питання є Конвенція ООН про права дитини 1989 року. В ній ідеться не тільки про шкільну освіту. Питання розглядається значно ширше: мається на увазі доступ дитини до засобів масової інформації загалом, у тому числі до дитячих (ст. 17).

Держави — учасниці Конвенції визнають право дитини на освіту. Тому для поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей передбачається [2]:

- безоплатна й обов'язкова початкова освіта;
- сприяння розвитку різних форм середньої освіти як загальної, так і професійної, забезпечення її доступності для всіх дітей та вжиття таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги;
- забезпечення доступності вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів;
- забезпечення доступності інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей;
- вжиття заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниження кількості учнів, які залишили школу.

Крім того, держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, щоб шкільна дисципліна була забезпечена методами, які ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини та відповідно до Конвенції про права дитини.

Також держави-учасниці заохочують і розвивають міжнародне співробітництво з питань, що стосуються освіти, зокрема, з метою сприяння ліквідації невігластва і неписьменності в усьому світі та полегшення доступу до науково-техніч-

них знань і сучасних методів навчання. У цьому зв'язку особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

Відповідно до Конвенції 1989 року освіта дитини має бути спрямована [2]:

- на розвиток її особистості, талантів, розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі (поєднання з п. Конвенції про духовний і фізичний розвиток);
- виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також до принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй;
- виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної;
- підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок і дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення;
- виховання поваги до навколишньої природи.

У п. 2 ст. 29 Конвенції ООН про права дитини зазначено, що жодна частина статей не тлумачиться як така, що обмежує свободу окремих осіб і органів створювати навчальні заклади та керувати ними за умови постійного додержання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, та виконання вимоги того, щоб освіта, яку одержують в таких навчальних закладах, відповідала мінімальним нормам, що можуть бути встановлені державою.

Загальна Декларація прав людини, по-суті, містить такі самі положення, що й Конвенція ООН про права дитини.

Наприклад, проголошено, що освіта має бути безплатною, хоча б початкова і загальна, але в багатьох країнах світу, зокрема в Україні, створюється розгалужена система початкової освіти, заснована на приватній формі власності (наприклад, відомі школи італійського педагога Марії Монтесорі, вальдорфські школи), де навчання провадиться за певну плату. Чи не є це порушенням? Звичайно, це право вибору батьків та опікунів. Але все ж таки з роками таких закладів стає все більше, а така тенденція може призвести до занепаду системи безплатної початкової освіти. І це питання потребує детального дослідження. Водночас у п. б) ч. 1 ст. 5 Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти зазначено,

що батьки, а також законні опікуни повинні мати можливість в рамках, визначених законодавством кожної держави, вільно надсилати своїх дітей не тільки в державні, а й в інші навчальні заклади, які відповідають мінімальним вимогам, передбаченим або затвердженим компетентними органами з питань освіти [3].

Важко переоцінити п. 2 ст. 28 Конвенції ООН про права дитини, що приписує забезпечувати шкільну дисципліну лише методами, які не порушують принципу поваги до людської гідності дитини. Таким чином, держава має підтримувати шкільну дисципліну, але такими методами, які не принижують гідність дитини.

Наприклад, Законом України “Про освіту” та іншими законами та нормативними документами встановлюються права та обов’язки учнів і вчителів. Дотримуючись їх, можна досягти врегулювання частих конфліктів між цими сторонами та дотримання і контролю закону з обох сторін.

Можна докладніше розглянути питання права на освіту дітей з особливими потребами.

Діти з особливими потребами, безперечно, є у звичайних навчальних закладах, але виникає питання: чи створені там умови для здобуття ними якісної освіти? Законодавство різних країн гарантує доступність освіти, можливість вибору освітнього закладу. Але як виглядає механізм реалізації законів? До початкової школи дитина з особливими потребами потрапити може. Але коли починаються іспити, у дітей, які не встигають за програмою, починаються проблеми. Якщо дитина не може скласти іспити, її залишають на другий рік. У подальшому її направляють до психолого-медико-педагогічної консультації, яка рекомендує батькам або школу-інтернат, або індивідуальну форму навчання. І перший, і другий варіант — це ізольовані форми навчання. Альтернатива майже відсутня [6].

Але так звана інклюзивна освіта робить свої перші кроки. На жаль, ці кроки ініційовані не державою. Проводиться вона завдяки батькам дітей та неурядовим організаціям. Тим більше, що часто інтернати розташовані дуже далеко від родин, отже, тут порушуються основні права дітей на проживання в сім’ї та здобуття базової освіти. Звідси державам треба втілювати у життя відповідні програми та звернути увагу на створення і розвиток спеціальних установ, які в майбутньому ліквідували б цю проблему.

У зв’язку з цим постає питання дискримінації дітей щодо права на освіту.

Під дискримінацією в галузі освіти розуміють будь-які винятки, обмеження або переваги за оз-

наками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, економічного стану або народження, які мають за мету знищення або порушення рівності відносин у галузі освіти.

Наведемо вияви дискримінації:

- закриття для певної особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого типу або ступеня;
- обмеження освіти певної особи або групи осіб нижчим її рівнем;
- створення і збереження розділених систем освіти або навчальних закладів для певної особи або групи осіб, крім передбачених ст. 2 Конвенції випадків;
- положення, в яке ставиться певна дитина, несумісне з її гідністю, гідністю дорослої особи.

Крім того, поняття “освіта” має відношення до усіх типів і ступенів освіти і містить у собі доступ до освіти, її рівень і якість навчання, а також умови, в яких вона проводиться.

Тому за Конвенцією про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти 1960 року з метою ліквідації або попередження дискримінації держави зобов’язані:

- відмінити усі законодавчі акти та адміністративні розпорядження, які певним чином обмежують право дитини на освіту;
- якщо необхідно, вжити відповідних заходів, у тому числі на законодавчому рівні, для усунення будь-якої дискримінації при прийомі дітей до навчальних закладів;
- надавати іноземним громадянам такий самий доступ до освіти, як і своїм громадянам.

Крім того, держави — учасниці Конвенції мають розробляти, розвивати і втілювати в життя загальнодержавну політику, яка використовує методи, що відповідають національним умовам та звичаям, з метою здійснення рівності можливостей і відносин у галузі освіти.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що на сьогодні серйозною проблемою є низький рівень обізнаності не лише юних, а й дорослих громадян щодо прав людини і прав дитини. Отже, наступним кроком має стати доведення змісту міжнародних актів і національного законодавства у галузі прав дитини, зокрема права на освіту, до відома широких мас громадян: батьків, педагогів, соціальних працівників, а головне — самих дітей. Одним із способів вирішення цього непростого завдання є вивчення прав дитини і прав людини

у різних навчально-виховних установах: дитячих садках, школах, технікумах, ліцеях, а також у системі перепідготовки та вдосконалення педагогічних кадрів.

Крім того, на нашу думку, доцільним було б створення нової посади Уповноваженого з прав дитини. Така практика вже запроваджена у деяких країнах світу. Це дасть змогу якісніше вирішувати проблеми, що виникатимуть в галузі захисту прав дитини, зокрема права на освіту. В майбутньому можливе створення спеціалізованих органів, комітетів, установ з цього питання, які взаємодіятимуть із Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки і культури, відповідними комітетами ООН, інших міжнародних організацій.

І все ж таки необхідно відзначити, що Україна за короткий час її існування відчутно просунулась як на шляху вдосконалення нормативно-правової бази, покликаної забезпечити виконання положень Конвенції ООН про права дитини, так і в справі забезпечення цих прав на практиці. Однак на цьому не слід зупинятися, треба і надалі активізувати діяльність з поліпшення становища дітей, подолання негативних явищ і бідності, які, на жаль, ще існують у нашій країні.

Держава має стежити за тим, щоб освіта забезпечувала розвиток особистості, талантів і здібностей дитини у якнайповнішому обсязі, виховання

поваги до прав і свобод людини, поваги до батьків, культурної самобутності, мови, національних цінностей країни, в якій проживає дитина, до країни походження дитини, підготовки до свідомого життя у вільному суспільстві.

Література

1. Загальна декларація прав людини, прийнята та проголошена резолюцією 217A(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. — К., 1997. — 624 с.
2. Конвенція ООН про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року // Психолог. — 2004. — № 3–4.
3. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО 14 грудня 1960 року. — <http://portal.rada.gov.ua>
4. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий резолюцією 2200A(XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року // Бюл. Міністерства юстиції України. — 2002. — №1.
5. Мюллерсон Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальность. — М.: Проспект, 1991. — 289 с.
6. Софій Н. Права дітей з особливими потребами в Україні: яка ситуація з дотриманням? // Громадянські права в Україні. — 2006. — № 6. — С. 11–17.

Досліджено стан розвитку системи міжнародно-правового захисту права дитини на освіту. Особливу увагу приділено проблемі забезпечення прав дитини з особливими потребами. Розглянуто сутність і тлумачення поняття дискримінації в галузі освіти, а також зобов'язання, покладені на держави, з метою ліквідації або попередження такого явища.

Исследовано состояние развития системы международно-правовой защиты прав ребенка на образование. Особое внимание уделено проблеме обеспечения прав детей с особенными потребностями. Рассмотрена суть и дано толкование понятия дискриминации в области образования, а также обязательства, возложенные на государства, с целью ликвидации и предупреждения такого явления.

The present scientific article contains the research the level of development of the international-legal system of defense of children's right for education. The special attention is paid to the problem of providing the right for education of children with special needs. The article shows the sense and definition of discrimination in educational field, and also the obligations of the states concerning the illumination and prevention of discrimination aspects.

Надійшла 24 червня 2009 р.